

ПРОЛОГЪТ НА *DISCIPLINA CLERICALIS* ОТ ПЕТРУС АЛФОНСИ – НЯКОЛКО ВЪЗМОЖНИ ПАРАЛЕЛА

Елина Боева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Статията изследва *Disciplina Clericalis* – произведение, написано през XIII в. на латински език. В него авторът, покръстеният еврейин Петрус Алфонси, съвместява множество истории, приказки и поговорки с източен произход (главно арабски и еврейски). Книгата няма аналог в западната литература по това време и е служила за вдъхновение на западните автори векове след написването си. Прологът на *Disciplina Clericalis* е мястото, където авторовият глас е най-лесно разпознаваем. В него Петрус се утвърждава като християнски автор и излага целите, предназначението и произхода на своята книга. Композицията и темите в него имат изненадваща прилика с увода на една от най-влиятелните книги на средновековната еврейска мисъл – „Книга за вярванията и мненията“ на Саадия Гаон.

Ключови думи: Средновековна литература, *Disciplina Clericalis*, пролог, Петрус Алфонси, Саадия Гаон, Книга за вярванията и мненията.

The paper examines *Disciplina Clericalis*: a Medieval treatise from 12th century composed in Latin. In *Disciplina Clericalis*, the author – Petrus Afonsi – combines numerous stories, tales and proverbs of Eastern origin (both Hebrew and Arab). The book does not have an analogue in Western literature at that time and has been an inspiration for Western writers for centuries to come. The prologue of *Disciplina Clericalis* is where the voice of the author is most easily recognised. Petrus reaffirms himself in it as a Christian author and states the aims, purpose and origins of his book. The structure and topics of the prologue bear a surprising resemblance to the prologue of one of the most eminent philosophical treatises of medieval Jewish thought: the *Book of Beliefs and Opinions* by Saadia Gaon.

Key words: medieval literature, *Disciplina Clericalis*, prologue, Petrus Alfonsi, Saadia Gaon, *Book of Beliefs and Opinions*.

Сведенията за живота на Петрус Алфонси са изключително оскъдни. Единствената сигурна дата в биографията му е през 1106 г. – в деня на апостолите Петър и Павел, в наскоро превзетия от християните арабски град Уеска, андалуският евреин Моше приема християнската религия и името Петрус Алфонси. Негов кръстник е Алфонсо I, кралят на Арагон, една от ключовите фигури в Реконквистата. След известно време, прекарано в арагонския кралски двор, Петрус заминава за Франция и оттам преминава в Англия, където се занимава с преподавателска дейност.

Петрус Алфонси, получил много добро образование и в традиционното еврейско, и в светско арабско училище, навлиза в християнския свят като лекар, философ и астроном. Автор е на три произведения, написани на латински език след покръстването му – „Диалози срещу юдеите“, „Астрономически таблици“ и *Disciplina Clericalis*. До нас е достигнало и едно негово писмо – призив към „перипатетиците от Франция“, които той подканя да станат негови ученици.

Алфонси е един от първите посредници между арабската, еврейската и християнската култура, които пренасят източните познания в западната наука и литература и дават сериозен тласък на тяхното развитие. Неговите „Астрономически таблици“ предоставят „първото пълно описание на планетарните движения на латински език“ (Tolan 1993: 55). „Диалози срещу юдеите“ дълго време е единственият за християнските читатели източник, съдържащ по-обширна информация за вярванията на мюсюлманите и даващ нова насока на християнската полемика.

Първото критично издание на *Disciplina Clericalis* – на Хилка и Съдерхелм, я определя като „най-старата книга с новели от Средновековието“ (*Disciplina Clericalis* 1911: I). Ролята ѝ за развитието на западната художествена литература е особено значима, а влиянието ѝ е широкообхватно. Истории и поговорки от нея са включени в множество произведения на средновековния Запад, сред които са *Gesta Romanorum*, „Декамерон“, „Кентърбърийски разкази“.

Disciplina Clericalis първа представя на християнския читател приказки от „Калила и Димна“, „Синдибад“ и други източни произведения, които ще бъдат изцяло преведени на латински повече от век по-късно. Съставена „...отчасти от поговорките на философите и техните наставления, отчасти от арабските поговорки и наставления и разкази, и стихове, отчасти от приликите (ни) с животни и птици“ (*Disciplina Clericalis* 1911: 3)¹, *Disciplina Clericalis* е дидактично произведение и има тясна връзка с източната премъдростна литература. В нея авторът е събрал поучения и примери, които предават една универсална мъдрост – както светска, така и духовна.

Цялостният текст е брилянтен синтез между развлекателното и дидактичното, който няма аналог в западната литература в момента на създаването си. Езикът на произведението е прост и непосредствен, поговорките се запомнят лесно и стоят в тясна връзка с премъдростните книги на Стария завет – най-вече Притчи и Еклисиаст. Басните, анекдотите и приказките, включени в *Disciplina Clericalis*, служат да илюстрират и да разгръщат посланието на поговорките, но нерядко се отдалечават от непосредствената си дидактична цел. Примери за подобно съчетаване на забавно и сериозно не липсват в източната литература, като на първо място трябва да се спомене „Калила и Димна“. И все пак тази смес на забавно и поучително се е сторила твърде нетипична на западния читател и в последвалите преписи на *Disciplina Clericalis* се забелязва една много интересна тенденция – от произведението се избират или историите, или поговорките, като така се постига по-еднотипно послание. Дори и в съвременното изследване на произведението изкушението да се подхожда към него само откъм „забавната“ или само откъм „сериозната“ част е твърде голямо.

Мястото, където авторският глас се изявява най-категорично, е прологът. В него Петрус Алфонси излага мотивите си за написване на произведението и дефинира неговото предназначение. Прологът на *Disciplina Clericalis* може да се определи като „програмен“, той представя авторския възглед за мъдростта, която е в самата основа на произведението.

---

¹Преводът на откъсите от *Disciplina Clericalis* в статията е мой. – Е. Б.

Прологът има характерна конструкция, която се повтаря и в другите произведения на Петрус Алфонси (Tolan 1993: 74–76). Той започва с *dixit Petrus Alfonsi* и най-общо включва прослава на Божието всесилие и неговите проявления. Началните изречения са почти идентични в различните произведения, като в зависимост от централната тема на конкретната творба възхвалата на Бог поставя фокус върху различни негови проявления. Чрез благодарствената молитва към Бога на преден план се извеждат ключови за произведението теми и понятия. След това се въвежда „скромният автор“, който по Божия повеля и вдъхновение е написал тази „книжка“. Следват думи за предназначението, подредбата и темата на книгата, като прологът завършва отново с молитва за добър край на начинанието и предпазване от грешки.

В увода на „Диалози срещу юдеите“, другото голямо произведение на Алфонси, Бог е този, който дава на човека „разум и мъдрост“, които да му служат, за да разбира и да се стреми към праведността и да избягва нещата, противни на спасението (PL 157: 535-6). Преводът на астрологичните таблици на ал Кваризми (Tolan 1993: 58) започва с пролог, прославящ Бога като създател на света, който е поставил на небето ангелите и планетите. Ангелите са духовните небесни обитатели, а планетите са видимите и телесните, но и двата вида имат властта да направляват човешките съдби и да изпълняват волята Божия. С това обяснение Петрус изключително ловко легитимира заниманията с астрология и обосновава изцяло произведението си.

Прологът на *Disciplina Clericalis* концентрира вниманието върху Божиите дарове мъдрост и разум, също като в „Диалози срещу юдеите“: Бог е този, „който ни е вдъхнал своята мъдрост, просветил ни е с яснотата на своя чуден разсъдък и ни е обогатил с милостта на своя многообразен Свети Дух“ (*Disciplina Clericalis* 1911: 1). Петрус представя книгата си като своеобразен наръчник, с помощта на който да се достигне мъдростта. Тази мъдрост се проявява на всички нива – от книгата не липсват чисто практически напътствия, включително препоръки за обноски при хранене, съвети за общуването с приятели, жени, висшестоящи, но същевременно мъдростта на *Disciplina*

Clericalis се стреми към духовното развитие на човек, към отхвърлянето на земното и размисъл за отвъдния живот.

Поученията в *Disciplina Clericalis* са изразени обичайно под формата на диалог между учител и ученик или баща и син. Учителят поучава ученика, използвайки поговорки и истории от безименни философи и, много по-рядко, от общопризнати мъдреци. Над шестдесет от анонимните поговорки са въведени с формулното „философът е казал“ .

Петрус Алфонси смята себе си за мъдрец, един от редицата философи, който предава достигнатата от него мъдрост в най-добрата и достъпна форма. Книгата е в резултат на неговите философски и религиозни търсения, на които той е намерил отговор: „Защото наистина, след като често размишлявах и се мъчех по всякакви начини да науча причините за създаването на човека, открих, че по заповед на създателя човешкият ум е отреден за това – колкото време е на земния свят, да се стреми към занимания в светата философия, чрез която да има по-добро и по-голямо знание за своя създател“ (*Disciplina Clericalis* 1911: 1).

Това единение на религия и философия е характерно за интелектуалците на Изтока през Средновековието, които пишат след вълната преводи на философски текстове от гръцки на арабски език през VIII–X в. Помиряването на гръцката философска мисъл с религията става основна цел и тема на множество произведения както на мюсюлманските, така и на юдейските учени през следващите векове. Несъмнено Петрус Алфонси е бил силно повлиян от този философско-теологичен дискурс, характерен за юдаизма по негово време. За това свидетелстват неговите „Диалози срещу юдеите“, където Петрус обосновава приемането на християнската вяра като логичен избор, направен благодарение на разума, и представя християнската религия като единствената, която не противоречи на разума.

Първият юдейски философ, който включва гръцката философия в теологичния диспут, е Саадия Гаон – един от големите учени на юдейското Средновековие. Роден в

Египет в края на IX в., той е първият, който превежда Тората на юдео-арабски и така я прави достъпна и за по-малко образованите прослойки, като същевременно окончателно легитимира арабския като език на литературата и утвърждава арабското влияние върху еврейската литература. Негова е и първата граматика на еврейския език.

Не по-малки са приносите му в областта на философията. „Книга за вярванията и мненията“ е първият юдейски философски труд и влиянието му е много силно в интелектуалния живот на евреите през Средновековието. Тя съчетава в себе си и помирява гръцката философска школа и традиционния юдаизъм, като се противопоставя на набиращите популярност в този момент многобройни еретични течения в тълкованието на Тората. Целта на „Книга за вярванията и мненията“ е да превърне вярата в рационално обосновано убеждение (Gaon 2002: 6).

Именно в увода на „Книга за вярванията и мненията“ – произведение, вероятно добре познато на много образования бивш юдеин Петрус Алфонси, намерихме аналогии с *Disciplina Clericalis*, които според нас надхвърлят стилистичните прилики.

И двете произведения започват пролога си с молитва, арабски похват, използван широко и от еврейските автори (Gaon 2002: 25). При сравнение на двете въвеждащи молитви ясно се виждат типологичните и стилистични прилики. Авторите включват темите на своите произведения чрез първите думи на тези уводни молитви. В тях ключовите понятия са представени като дар от Бога за човешкия род:

Gaon 1948: 3²

Хвала на Господ, който единствен заслужава да бъде смятан за очевидната истина, който потвърждава със сигурност сред разумните създания съществуването на техните души, чрез които те могат да преценяват точно това, което възприемат

Disciplina Clericalis 1911: 1

Благодаря на Бога, който е пръв без начало, от когото е началото на всички блага, безкрайният край, завършеността на всички блага, мъдрият, който дава на човека мъдростта и разума, този, който ни е вдъхнал своята мъдрост и ни е

---

² Преводът е мой, от английското издание на С. Розенблат от 1948 г., вж. Saadia 1948.

със сетивата си и да схващат правилно предметите на знанието си. осветил с яснотата на своя чуден разум и ни е обогатил с милостта на многообразния си Свети Дух.

Саадия, чиито произведение има по-скоро апологичен характер, набляга на истината и правилното ѝ възприемане – като опозиция на заблудите на философско-религиозните движения, които книгата му има за цел да опровергае.

Централна тема в произведението на Петрус е мъдростта – „разноликата мъдрост“, която се достига благодарение на „разума“. Смятаме, че изборът на тези думи е ключов за разбирането на произведението. Алфонси представя едновременно и *sapientia* – мъдростта, и *ratio* – разума, като произлизащи от Бог и им отрежда еднаква значимост.

В същината си мъдростта е неизменна, понеже идва от Бог. Мъдрецът, благодарение на дадения му разум, достига до нея или я преоткрива в уроците на предците си. Многообразността на мъдростта се проявява в различните форми, която тя може да приеме, в зависимост от това кой я изразява. Така, вечно трансформираща се и вечно неизменна, мъдростта се предава от поколение на поколение.

И в двата увода благодарствената молитва отвежда към същинската цел на произведението чрез използваните епитети, прославящи различни проявления на Бог.

Следва въвеждането на автора – неговата фигура е по-скоро на смирен посредник, който споделя познанието си. Познанието също е дар от Бог, което не трябва да се крие, а да се постави в полза на останалите хора. Авторът е длъжен на читателите си и трябва да им помогне според способностите си.

Gaon 1948: 7

Но доколкото моят Господ ми е дарил някакво знание, чрез което мога да бъда в тяхна полза, и ме е надарил с

Disciplina Clericalis 1911: 1

Понеже, макар и да съм грешник, Бог ме сметна за достоен да се облека в разнолика мъдрост и за да не да се крие повереният

способности, които мога да поставя на ми светлик, турен под крина, духът ми ме тяхно разположение за тяхна полза, подтикваше и ме тласна да създам тази сметнах, че е мой дълг да им помагам в книга в полза на мнозина. това, и мое задължение да ги упътя към истината.

Интересна е приликата в стилистично отношение – представянето на автора е конструирано по почти идентичен начин в „Книга за вярванията и мненията“ и *Disciplina Clericalis*.

Финалните думи на уводите не са част от молитвата към Бог, а са адресирани към бъдещите читатели на произведението. Те са призив към внимателен прочит без предразсъдъци. Саадия първоначално подканя към редакция на своя труд, но веднага след това уточнява, че читателят на книгата трябва да има същата цел като него и да избягва тесногърдието.

Гаон 1948: 8

Също така заклевам в Бог, Създателя на Вселената, всеки учен, който види грешка, като изучава тази книга, да я поправи или, ако забележи неразбираема фраза, да я замени с по-сполучлива...

Прочее, умолявам в името на Господ, слава Нему, всеки търсач на знания, който се занимава с тази книга, да я чете без преднамереност и да има наум същата цел, каквато и аз, и да се въздържа от тесногърдие, предразсъдъци и объркване, докато не е получил ползата и не е

Disciplina Clericalis 1911: 1

Но, ако все пак някой прегледа този малък труд с човешки и с враждебен поглед и види в него нещо, в което човешката ми природа е внимавала недостатъчно, него съветвам да препрочита отново и отново с по-остроумно око. И именно на него и на всички свършени в католическата си вяра възлагам поправката му. Защото философът не смята нищо от човешките открития за свършено.

*придобил печалба по силата и мощта на
Господа, който ни учи какво ни е от полза.*

Посланието на Петрус Алфонси е далеч по-иронично и дори предизвикателно. Той също подканя към по-внимателен и остроумен поглед. На пръв поглед предоставя и възможност за редакция, но само на една избрана група – на съвършените (*perfecti*) в католическата вяра. Това само по себе си доста ограничава кандидатите за поправки, а следващото изречение внася допълнителен елемент. То би трябвало да се отнася към самата *Disciplina Clericalis* и да представлява признание, че книгата не е съвършена, но повтарянето на *perfectus* го свързва по-скоро с предишното твърдение – този, който смята себе си за перфектен в католическата вяра, трябва да е наясно, че човек не може да достигне съвършенството.

Подканата (искрена или иронична) към редакция на произведението е широко застъпена в иберийската литература след Петрус Алфонси, като вероятно именно неговият увод е служел за образец на по-късните автори (Lacarra 1980: 36).

Уводът на *Disciplina Clericalis* извежда разума като средство за достигане на мъдростта. В него Петрус Алфонси утвърждава себе си като християнин (Lacarra 1980: 33), но за да направи това, той използва похвати, присъщи на еврейската философска школа. Изборът на образец при написването на увода показва отношението на автора към задачата, която си поставя.

„Книга за вярванията и мненията“ на Саадия Гаон утвърждава традиционната юдейска вяра, помирявайки я с гръцката философия, и извежда разума като критерий в теологията. Петрус написва другото свое голямо произведение, „Диалози срещу юдеите“, за да обоснове със същите логико-философски похвати правотата и предимствата на християнската вяра пред юдаизма. И за двамата автори истинската вяра е тази, която не противоречи на разума – те се стремят да докажат вярванията си чрез философия и да оборят с помощта на логиката възможните противоречия.

Както ни показва уводът, и *Disciplina Clericalis* има за свои основни цели да поучава и да достигне до по-дълбоко познание за Бог чрез мъдростта и разума. Всъщност традицията книгата да се смята за развлекателно произведение е сравнително късна, като дори и един от „бащите“ на несериозното в литературата – Чосър – споменава Алфонси като философ, а не като разказвач на увлекателни истории. В амалгамата от развлекателно и поучително развлекателното е най-вече средство, като хуморът държи читателя нащрек за скрити послания и предпазва от повърхностно четене.

В изследванията на *Disciplina Clericalis* най-често се набляга на връзката с арабската и библейските литературни традиции, докато връзката на произведението с еврейската литература е по-малко проучена и съответно предлага широко поле за изследвания.

Библиография

- Disciplina Clericalis 1911*: Hilka, A., W. Söderhjelm. Petri Alfonsi Disciplina Clericalis I: Lateinischer Text. Helsinki: Acta Societatis Scientiarum Fennicæ 38/4, 1911.
- Gaon 2002*: Gaon, S. ben Joseph, S. trans. A. Altmann. The Book of Doctrines and Beliefs. Indianapolis: Hackett Publishing, 2002.
- Gaon 1948*: Gaon, S. trans. S. Rosenblatt. The Book on Beliefs and Opinions. New Haven: Yale University Press, 1948.
- Lacarra 1980*: Lacarra, M., Ducay, E. Disciplina Clericalis. Zaragoza: Guara, 1980.
- PL 157*: Patrologia Latina. Biblioth. Petr. Lugdun., XXI, 172, vol. 157. Paris: Migne, 1854.
- Tolan 1993*: Tolan, J. V. Petrus Alfonsi and His Medieval Readers. Gainesville: University Press of Florida, 1993.